

СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI: 10.34015/2523-4552.2020.3.15
УДК 343.163 (477)

*Смирнова-Бартенєва В. В.,
здобувач кафедри судоустрою
та прокурорської діяльності
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-4252-9629*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

У статті розглядаються окремі питання діяльності прокурора при виконанні судових рішень, пов'язаних із застосуванням примусових заходів медичного характеру. Проведено аналіз чинних законів та законодавчих змін щодо функції здійснення органами прокуратури нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Ключові слова: прокурор; нагляд; виконання судових рішень; примусові заходи медичного характеру.

В статье рассматриваются некоторые вопросы деятельности прокурора при исполнении судебных решений, связанных с применением принудительных мер медицинского характера. Проведен анализ действующих законов и законодательных изменений относительно функции осуществления надзора органами прокуратуры за соблюдением законов при исполнении судебных решений по уголовным делам, а также при применении других мер принудительного характера, связанных с ограничением личной свободы граждан.

Ключевые слова: прокурор; надзор; исполнение судебных решений; принудительные меры медицинского характера.

Постановка проблеми. Україна, яка прямує у міжнародну спільноту як держава, що покладає в основу своєї діяльності забезпечення прав та свобод людини, не може допускати прогалин у праві, які стосуються особливостей притягнення до відповідальності осіб, що вчинили

правопорушення, передбачені кримінальним законом, у різних психічних станах. Це, насамперед, стосується комплексу проблем, пов'язаних із застосуванням примусових заходів медичного характеру. Поміщення особи до психіатричного закладу пов'язано з ізоляцією її від

суспільства і серйозним чином порушує права та свободи особистості.

Основним завданням прокурорської діяльності за законністю застосування примусових заходів медичного характеру є забезпечення реальних гарантій захисту прав і законних інтересів цих осіб. При цьому принципово важливим для прокурора є усвідомлення його відповідальності за дотриманням законності у провадженнях зазначеної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності прокурора при виконанні судових рішень, пов'язаних із застосуванням примусових заходів медичного характеру на цей час мало досліджені. Так, питанням охорони прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних у кримінальному процесі приділяли увагу П. Колмаков, О. Міщенко, Д. Погорелов, С. Сефікурбанов, Л. Тат'яніна, Г. Тетерятник, С. Шаренко, Р. Юрченко, Б. М. Дердюк та ін. Загальна методика з питань організації діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян розроблена колективом авторів Національної Академії прокуратури України, таких як В. В. Свірець, В. А. Дяк, О. М. Кальник та ін. і стосується лише організаційних аспектів прокурорської діяльності у цьому напрямі.

Постановка завдання. Дослідити деякі проблемні питання діяльності прокурора при виконанні судових рішень, пов'язаних із застосуванням примусових заходів

медичного характеру та надати пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу.

В результаті судової реформи 2016 року, Основний Закон України зазнав істотних змін. Зокрема, у частині правосуддя було реформовано функції органів прокуратури. Відповідно до статті 131-1, органи прокуратури більше не здійснюють функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

При цьому, пункт 9 розділу XV «Перехідних положень» Конституції України зазначає, що прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів зазначену функцію до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

Працівники органів прокуратури України здійснюють свою діяльність у даному напрямі, керуючись, зокрема, вимогами статей 2, 26 Закону України «Про прокуратуру», статті 22 Кримінально-виконавчого кодексу України, статті 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення, статті 22 Закону України «Про попереднє ув'язнення», статті 29 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», статті 34 Закону України «Про Службу безпеки України», статті 17 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», статті 31 Закону України «Про психіатричну допомогу», статті 24 Закону України «Про Національну гвардію України» тощо.

Закон України «Про прокуратуру» [1] у ст. 26 визначає, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, має право у будь-який час за посвідченням, що підтверджує займану посаду, відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-які інші місця, до яких доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу; опитувати осіб, які перебувають у зазначених місцях, з метою отримання інформації про умови їх тримання та поведінки з ними, ознайомлюватися з документами, на підставі яких ці особи тримаються в таких місцях, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру; знайомитися з матеріалами, отримувати їх копії, перевіряти законність наказів, розпоряджень, інших актів відповідних органів і установ та в разі невідповідності законодавству вимагати від посадових чи службових осіб їх скасування та усунення порушень закону, до яких вони призвели, а також скасовувати незаконні акти індивідуальної дії; вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень, а також вимагати усунення порушень та причин і умов, що їм сприяли, притя-

гнення винних до передбаченої законом відповідальності; знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії та в установленому законом порядку оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця; вимагати від керівників органів вищого рівня проведення перевірок підпорядкованих і підконтрольних органів та установ попереднього ув'язнення, виконання покарань, застосування заходів примусового характеру та перевірок інших зазначених місць; звертатися до суду з позовом (заявою) у визначених законом випадках.

Так, стаття 94 Кримінального кодексу України наголошує, що залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати примусові заходи медичного характеру (далі – ПЗМХ) у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом; госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом; госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом [2]. Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги.

Сьогодні установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані ПЗМХ – це спеціальні заклади з надання психіатричної допомоги (далі – СЗНПД) [3]. Процес реформування судової психіатрії потребує реорганізації 15 закладів з надання психіатричної допомоги в СЗНПД [4]. Перелік СЗНПД затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 516 від 20.03.2018 [5]. Це комунальні лікувально-профілактичні заклади охорони здоров'я третинного рівня високоспеціалізованої медичної допомоги. У СЗНПД за рішенням суду можуть перебувати особи, до яких застосовані ПЗМХ у вигляді госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги з суворим, посиленним і загальним наглядом, які скоїли у стані неосудності суспільно небезпечні діяння; у стані обмеженої осудності злочини; у стані осудності злочин, але захворіли на психічну хворобу до оголошення вироку або під час відбування покарання; особи, стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, якщо передбачається застосування ПЗМХ або розв'язувалося питання про їх застосування, і застосовано запобіжний захід. СЗНПД поділяються на окремі структурні підрозділи, до яких направляють пацієнтів відповідно до рішення суду, залежно від виду ПЗМХ.

Відповідно до наказу Генерального прокурора України № 353 від 03 серпня 2020 р. [5] завданнями прокурорської діяльності стосовно застосування ПЗМХ є забезпечення нагляду за додержанням прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави при виконанні покарань та інших заходів примусо-

вого характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, а також пробації відповідно до законів України, міжнародних договорів; законодавства щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню із затриманими, взятими під варту та засудженими; визначених законодавством вимог режиму, порядку та умов тримання затриманих осіб, а також осіб, до яких застосовано запобіжні заходи у вигляді поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають їх небезпечну поведінку та ін.

При здійсненні наглядової діяльності за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні щодо ПЗМХ, прокурорам насамперед необхідно перевіряти додержання законів щодо прав цих осіб та виконання ними своїх обов'язків; порядку та режиму тримання громадян у вищевказаних лікарнях та закладах, матеріально-побутового забезпечення, медичного, санітарного обслуговування та харчування хворих; також залучення до праці осіб, до яких застосовано ПЗМХ, їх пенсійного забезпечення, оформлення інвалідності тощо, водночас звертати увагу на дотримання вимог законодавства службовими особами вищевказаних закладів, у тому числі при продовженні, зміні або припиненні застосування примусового заходу, розгляді та вирішенні звернень громадян.

Так, здійснюючи свої повноваження стосовно додержання законності при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні щодо ПЗМХ прокурор має право безперешкодно, у будь-який час, відвідувати вищевказані психіатричні лікарні та

заклади; перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ та, в разі їх невідповідності законодавству, зупиняти виконання таких актів або скасовувати їх, вимагати від посадових чи службових осіб усунення порушень або надання пояснень з приводу допущених порушень; викликати посадових осіб та вимагати усні або письмові пояснення з приводу допущених порушень; бути невідкладно прийнятими керівниками, іншими посадовими особами відповідних органів державної влади та управління, підприємств, установ і організацій.

З урахуванням одержаних відомостей складається план проведення перевірки, який затверджується керівником прокуратури. У плані визначається коло спеціалістів, яких доцільно залучити до перевірки. Спеціалісти беруть участь у перевірці з питань, які належать до їх компетенції, та надають свої розділи до загальної довідки.

Для кваліфікованого проведення перевірки необхідно чітко знати вимоги законів, положення нормативно-правових актів, прийнятих для їх реалізації, які регулюють порядок застосування ПЗМХ.

Аналіз практики прокурорської діяльності з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян вказує, що із набранням чинності законів України «Про прокуратуру» від 2014 року та «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» 2016 року, прокурори зазнають певних труднощів у цьому напрямі.

Так, упродовж 2016 року прокурорами, під час здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, внесено майже 8 тис. документів реагування на виявлені порушення, за результатами розгляду яких до відповідальності притягнуто понад 5,5 тис. службових осіб, звільнено за ініціативою прокурора 156 незаконно утримуваних осіб та приведено у відповідність 462 нормативних акти та акти індивідуальної дії, що свідчить про численність порушень прав осіб, які утримуються у місцях несповоди, та необхідність посилення прокурорського нагляду на вказаному напрямі [6].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, об'єктом діяльності прокурора у провадженні, пов'язаних із виконання ПЗМХ є СЗНПД, а предметом нагляду за додержанням законів в цих закладах є додержання адміністрацією цих закладів при виконанні ПЗМХ положень Конституції України, закону України «Про психіатричну допомогу», інших законодавчих актів, міжнародно-правових стандартів застосування ПЗМХ, таких, як: Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, Принципах захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги, Декларації про права розумово відсталих осіб та ін.

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
3. Правила застосування примусових заходів медичного характеру в спеціальному закладі з надання психіатричної допомоги, затвердженим Наказом МОЗ України від 31.08.2017 № 992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-17#Text>
4. Методичні рекомендації щодо проведення моніторингового візиту національного превентивного механізму до закладів з надання психіатричної допомоги і спеціальних закладів з надання психіатричної допомоги. Київ. 2019 р. URL: <https://monitor-info.com.ua/metodychni-rekomendacii-shhodo-provedennya-monitoringovogo-vizytu-npm-do-zakladiv-z-nadannya>
5. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 516 від 20.03.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0516282-18#Text>
6. Наказ Генерального прокурора України № 353 від 03.08. 2020 р. «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0353905-20#Text>
7. Методичні рекомендації з питань організації діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [В. В. Свірець, В. А. Дяк, О. М. Кальникта ін.]. Київ : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2017. 53 с.

References

Metodychni rekomendaciyi z pitan organizaciyi diyalnosti prokuroriv z naglyadu za doderzhanniam zakoniv pri vikonanni sudovih rishen u kriminalnih spravah, a takozh pri zastosuvanni inshih zahodiv primusovogo harakteru, pov'yazanih z obmezhennyam osobistoyi svobodi gromadyan. [V. V. Svirec, V. A. Dyak, O. M. Kalnikta in.]. (2017). Kiyiv: Generalna prokuratura Ukrayini; Nacionalna akademiya prokuraturi Ukrayini [in Ukrainian].

V. Smyrnova-Bartenieva, *getter, laboratory assistant of the Department of Judiciary and prosecutorial activities National Legal Yaroslav the Wise University*
ORCID: 0000-0002-4252-9629

Some questions of the prosecutor's activity in the enforcement of court decisions related to the application of forced measures of a medical nature

The issues of the prosecutor's activities in the execution of court decisions related to the application of coercive measures of a medical nature are currently misunderstood by many researchers. For instance, such authors as P. Kolmakov, O. Mishchenko, D. Pogorelov, S. Sefikurbanov, L. Tatyana, G. Teteryatnyk, S. Sharenko, R. Yurchenko, Derdyuk paid attention to special issues of protection of the rights and legitimate interests of the insane and limitedly sane persons in criminal proceedings.

The task of the author of the article is to focus on some problematic issues of the prosecutor's powers in the sphere of execution of court decisions, related to the application of coercive measures of medical nature and to provide proposals for their resolution.

As a result of the judicial reform of 2016, the Constitution of Ukraine has undergone significant modifications. In particular, according to Article 131⁻¹, the prosecutor's office no longer supervises the observance of the laws in the sphere of execution of court decisions in criminal cases, as well as in the application of other coercive measures, related to the restriction of personal liberty of citizens.

At the same time, paragraph 9 of Section XV "Transitional Provisions" of the Constitution of Ukraine states that the prosecutor's office continues to perform this function in accordance with current laws until a new law, launching the dual system of regular penitentiary inspections, enters into force.

Analysis of the practice of prosecutorial activities in the sphere of control of execution of court decisions in criminal cases, as well as in the application of other coercive measures related to restriction of personal liberty of citizens, indicates that prosecutors are experiencing some difficulties in this direction with the entry into force of laws of Ukraine «On Prosecutor's Office» from 2014 and «On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)» in 2016.

The author concludes, that one of the key priorities of the prosecutor's office is compliance of their activities with international standards of treatment of insane and limitedly sane persons in criminal proceedings, in particular, with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Code of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment in Any Form, and the Principles of Protection of Persons with mental illness and the Improvement of Psychiatric Care, the Declaration of the Rights of Mentally Retarded Persons, etc.

Keywords: *prosecutor; supervision; execution of court decisions; coercive measures of a medical nature.*